

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ MİKROTOPONİMLERİN TAŞIDIĞI ARKAİK İZLER BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Süleyman Kaan YALÇIN***

Özet: Mikrotoponimler genel adlandırmadaki yer adlarından farklılık göstererek yer adlarının (toponimlerin) özel yer adları (onimler) kısmında değil cins yer adları (apelyatifler) kısmında bulunan adlandırmalardır. Yer adlarının alt kollarından birini oluşturan ve literatürde mevki adları, silikyeradları, mikro coğrafi adlar olarak karşılık bulan mikrotoponimler, sadece halk hafızasında yer alan adlandırmalar olduğu için yeradbilim açısından oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca mikrotoponimler, özellikle bünyesinde barındırdığı eskicil/arkaik unsurlar bakımından da oldukça değerlidir.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinde yer alan mikrotoponimlerin tespit edilmesi ve söz varlığı açısından taşıdığı eskicil/arkaik izlerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu amaçla Azerbaycan Dialektoloji Lügeti başta olmak üzere Azerbaycan Türkçesi ağızlarıyla ilgili olarak yapılmış münferit çalışmalar taranarak mikrotoponim varlığı tespit edilecek ve bu mikrotoponimlerin arkaik izleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mikrotoponim, Azerbaycan Türkçesi Ağızları, Eskicil İzler, Söz Varlığı.

Evaluation of Microtoponyms in Azerbaijani Turkish Dialects in Terms of Archaic Traces

Microtoponyms differ from place names in general nomenclature in that they are not found in the specific place names (onyms) section of place names (toponyms) but in the common place names (appellatives) section. Microtoponyms, which constitute one of the sub-branches of place names and are referred to in the literature as place names, silic place names, micro-geographical names, are of great importance in terms of toponymy because they are names that exist only in the public memory. In addition, microtoponyms are also quite valuable, especially in terms of the old/archaic elements they contain.

In this study, it is aimed to identify the microtoponyms in Azerbaijani Turkish and to reveal the ancient/archaic traces they carry in terms of vocabulary. For this purpose, the existence of microtoponyms will be determined by scanning individual studies on Azerbaijani Turkish dialects, especially the Azerbaijan Dictionary of Dialectology, and the archaic traces of these microtoponyms will be revealed.

Key Words: Microtoponym, Azerbaijani Turkish Dialects, Ancient Traces, Vocabulary.

Giriş

İnsanoğlu, yaşadığı dünyada etrafını kuşatan birçok yere adlar vererek bildirişimin kolaylaşmasını ve daha da anlamlı hâle gelmesini sağlamıştır.

Ad, insanlık tarihi açısından önemli bir kavramdır. Çünkü bireyler ancak taşıdığı adlar sayesinde toplumsal yapının bir parçası olarak kimlik kazanabilir ve yaşadığı toplumun bir parçası haline gelirler. Ayrıca bireyler kimlik kazanmanın yanı sıra yaşadığı evrende sahip olduğu her şeyi de yine adlarla var edebilmektedir. Varlıklar insanların dünyalarında öncelikle adlarıyla vardır. Varlıkların nitelendirilmesi, birbirlerinden farklılaştırılması ve insanoğlunun kavram dünyasına aktarılması dil yoluyla ve dilin insana bahsettiği adlandırma özelliği ile mümkündür.

Adlar varlıkları insanoğlunun dünyasında var edebilmenin ötesinde toplumun tarihsel, kültürel ve sosyal açıdan hafızasını da oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bu yönüyle adlar toplumların yerleşme ve kültür tarihinin aydınlatılmasında önemli kaynak malzemelerdir (Kök, 2004: 2036).

Ad bilimin alt dallarından birini yer adları oluşturur. Belirli veya dar bir alan içerisindeki küçük yer adlarına ise mikrotoponim denir. Mikrotoponimler “Bir bölgenin, bir yerleşimin yalnızca sakinleri tarafından bilinen; fakat diğer yerleşimlerin sakinlerince bilinmeyen ve bu sebeple haritalarda yer bulmayan nesilden nesile, kulaktan kulağa aktarılacak yaşayagelen dağ, tepe, mera, ekinlik, mevki, sel yarıkları, höyük, kuyu, küçük akarsu kıvrımları, kışlaklar, pınarlar, bağ evleri gibi yeradıl nesnelerin adlarını araştıran yeradbilim koludur” şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin, 2019: 82).

* Bu bildiri, YÖK Araştırma Üniversiteleri Destek Programı Projesi ADEP. 23.06 “Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Mikrotoponimlerin Eski Türkçedeki İzleri” adlı proje kapsamında desteklenmiştir.

**** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ / Türkiye; el-mek: skyalcin@firat.edu.tr

Yer adları dil ve toplum açısından tarihin derinliklerine ulaşan kök sözcükler gibidir. Aynı zamanda taşıdıkları arkaik izler açısından da dil için çok kıymetli bir hazine niteliğindedir. Arkaiklik ve arkaik kavramı çeşitli dil bilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış* olsa da bu çalışmada Yılmaz'ın (2014: 44) “Bir dilin tarihî dönemlerinde kullanılmış ancak ölçünlü dilde veya geçerli olan zaman diliminde kullanım yaygınlığını ve sıklığını kaybetmiş, hemen hemen unutulmuş ses, yapı ve sözlüksel biçimlerinin tarihî dönemlerdeki formuna yakın bir şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkan dil birimlerine eskicil (İng. archaic) denir” şeklindeki tanımı arkaik unsurların belirlenmesinde esas alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan Türkçesi ağızlarındaki mikrotoponimlerde yer alan arkaik/eskicil unsurların ortaya çıkarılmasıdır. Çalışma özelde Azerbaycan Türkçesi ağızlarındaki mikrotoponimlerin ve bu mikrotoponimlerdeki arkaik izlerin tespit edilmesine katkı sunarken genelde ise Türk yer adları bilimine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Azerbaycan Türkçesi Ağızlarındaki Silikyeradlarıyla İlgili Arkaik Sözcükler

1. ağanağ† (ADL. I, 3); (Ağdaş, Göyçay, Kürdemir, Mingeçevir): “yazın camışların yatıp debelendiği çamurlu yer”; **“ağnağ (ADND. 234)** “camışların yattığı yer”; **ağnağ (NASV. 5; NDŞL. 19)** “çukur, hendek”; **ağnak (TŞİL. 15)** “etrafı uçurum olan geniş vadi, dere; uçurum”.

DLT. 543-544: aglak “boş, ıssız, çorak”; **agla-; aglat-** “boş kalmak, boşaltmak, uzaklaştırmak”; **agna-** “hayvanlar debelenerek kaşınmak”; **“EDPT. 87; DTS. 22: ağna-** “hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak”.

2. ağıl/hağıl (AŞS. 22) “koyun kuzunun yaz ayında gece salındığı yer”; **ağıl (ADDD: 296)** “ağıl”; **ağıl (ADLRŞ. 156)** “ağıl”; **ağıl (ADND. 234)** “ağıl”; **ağıl (ADQŞ. 176)** “ağıl”; **ağıl (ATŞS. 280)** “ağıl”; **ağıl (NASV. 5; NDŞL. 18; TŞİL. 17)** “ağıl”.

DLT. 542: ağıl “ağıl”.

3. ahıntı (AŞS. 23) “çayın süratli akan yeri”; **ahar-bağar (ADMS. 307)** “küçük çaylar, dereler”.

DLT. 546: akındı “akıntı, akan su”.

4. ahır /ahırrıh (AŞS. 23) “ahır”; **ahır (ADTD. 203)** “yaz ayında koyunların salındığı yer”.

DLT. 547: akur “ahır”.

5. alacığ/alacıh (KA: 8) “çubuklarla yapılan, üstü keçe ile örtülen çadır”; **ADL. (I, 8); (Derbend, Haçmaz): ala** “tavuklar için yapılmış yer”.

DLT. 547: alaçu; EDPT. 129: ala:çu, DTS. 33, TDES. 7: alaçık: “çadır”; **CC. 418: alaçuk** “kulübe, baraka”.

6. alan (KA: 8) “meydan, saha”; **alan (NA: 201)** “meydan, saha”.

DLT. 547: alañ “düz, düzlük”; **alañ yazı:** “düz ova.”; **EDPT. 147, DTS. 33, ESTY. 1:134: alan** “alan, düzlük yer”.

7. aran (ADDD. 298) “at vb. hayvanlara ait ahır”.

DLT. 554: aran “tavla (at için)”.

* Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Altuğ, (2021). “Türkiye Türkçesi Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Arkaik Ögeler”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 217-219.

† Bu sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Aysu Ata, (2001). “Derleme Sözlüğü’nde Eski Türkçe Bir Kelime: ağlak”. *Türkoloji Dergisi*. C.14. S.1. Ankara. s. 21-27.

8. **ard** (AŞS. 29) “arka, bel, sırt”.

DLT. 557: **art** “dağ geçidi, sarp dağ geçidi”; DLT. 558: **art başı** “dağın başı”.

9. **arg/arh** (KA: 15-16) “kanal, su yolu, ark”; **arh** (NA: 214) “kanal, ark”; **harım** (ADMS. 326) “yağmur suyunu tahliye etmek için çadır etrafında açılan ark.”

DLT. 555: **arık** “ırmak, ark”; EDPT. 214, DTS. 52, ESTY. 1:187, TDES. 17: **ark** “ark”.

10. **baddağ** (KA: 24) “bataklık”; ADL. (I, 37); (Şeki): **batıh** (I) “çökek”; **batdah** (AŞS: 38) “bataklık yeri”; **batıh** (ADND. 236) “çukur, bataklık”.

DLT. 578; KB. 65: **batıg** “nehir vb. yerlerin derin yeri, bataklık, çukur”.

11. **bêl** (KA: 34) “dağın iki tepesi arasındaki eğri ve alçak yer (dağdaki iki tepenin birleşme yeri)”; ADL. (I, 43); (Gence, Garakilse, Kazak, Şemkir, Tovuz): **belen** (I) “dağ aşırımı”.

DLT. 582: **beldir** “dağ burnu”; UY. 109: **beltir** “(ırmak) birleşme yeri”.

12. **belen** (ADL. I, 43); (Qazağ): “pusu yeri”

DLT. 582: **beliñ** “korku, ürkme, korku düşme”.

13. **bozağan**[‡] (ADL. I, 60); (Laçın): “otsuz yer”

TS. 638: **bor/por** “sürülmemiş, otsuz, pek toprak”; TDBUÜ. 177: **bör** “tebeşir, sarı toprak”.

14. **böeh** (ADL. I, 61); (Qazağ): “akarsuyun karşısı kesilerek oluşturulan gölet”; **buğa** (ADDD. 303) “göl”.

TS. 663: **böget, büget** “su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur yer”.

15. **bulağ/bulağ** (KA: 58-59) “ark, kanal”; **bulağ** (NA: 269) “ark”.

ETG. 270. **bulak** “bulak, ark, kaynak”.

16. **çalıh** (ADL. I, 90); (Berde): “otu biçilmemiş yer, küçük saha”

DLT. 613: **çalañ yir** “çorak, içinde bitki bulunmayan, yanmış gibi siyah yer”.

17. **çığır** (KA: 63) “yol”.

DLT. 621: **çıgır** “dar ve küçük yol”; EDPT. 409, DTS. 136 **çağır** “çığır”.

18. **çorçor** (ADL. I, 109); (Balaken): “değirmen suyunun kenara akıtılması için yapılan yer”.

DLT. 629: **çur çur** “sağma sırasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses”.

19. **dalda** (NDŞL. 76) “gizli, görünmeyen yer”; **daldalıh** (AŞS. 71) “gölgelek, saklanılacak yer”; ADL. (I, 119); (Bakı, Kürdemir, Oğuz): **dalda** “gizli yer”; ADL. (I, 119); (Bankı, Füzuli, Göyçay, Kürdemir, Qağ, Mingçeşevir): **dalda** (II), **daldalıh** “rüzgar, güneş ve

[‡] “Boz” sözcüğü için Tietze ve Eren boz/bor biçiminde madde başı vermiş ve z’leşme (zetasizm) ile boz biçimine geçtiği konusunda Sevortyan ile aynı fikirde olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Nesrin Bayraktar, “Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies*, 2009, V. 13. s. 101-121.

yağış almayan yer”; **ADL. (I, 119)**; (Balaken): **dalda (III)** “eyvan”; **dalda (KA. 79)** “sığınılacak yer”; **dalda (ADDD. 313)** “gölge yer”; **dalan/dalança (ADMŞ. 315)** “yağıştan korunmak için yapılan alçak ve küçük ev”

T.S. 983-1248: dalda/dulda “gölge, saye”.

20. dangır (AŞS. 73) “daz yer, boş, kurak arazi”; **dangazdih (ADQŞ. 181)** “ekin sahasında su çıkmayan yer”; **donqaz/danqaz yer (NDŞL. 89)** “suvarılması mümkün olmayan dik yer”.

DLT. 865: taz yir “çorak, bitkisi az olan yer”.

21. delik/deşih (KA: 94) “delik”.

DLT. 872: teşük “küçük yarık, çatlak”; **KB. 439: teşi** “çukur”.

22. dişğarı (ADL. I, 146); (Ağdam): “bayır, çöl”.

ETG. 297: taşkaru “dışarı”.

23. dör (ADL. I, 153); (Borçalı, Gedebe, Qazağ): “toyda gelinin oturması için yapılmış özel yer”.

DLT. 896: tōr “evin baş kısmı, itibarlı yeri”.

24. dumba[§] (ADND. 243) “tepe”.

DLT. 909: tümse “Argu lehçesinde minber, yüksekçe yer”.

25. duzlaq/duzlağ (ATŞS. 285) “koyun, keçi vb. hayvanlara tuz verilen yer”; **duzdağ (NDŞL. 90)** “koyun, keçi vb. hayvanlara tuz verilen yer”.

DLT. 906: tuz “tuz”; **DLT. 907: tuzla-** “tuzlamak”.

26. ekeneh (AŞS. 87) “ekin yeri, tarla”; **ekeneceg (ADDD. 318)** “ekin sahası”.

DLT. 635: ekin “tarla”.

27. garayer (AŞS. 146; ATŞS. 289; NASV. 51) “mezar”; **garayol (NDŞL167)** “cehennem”; **garaguzey (TŞİL. 92)** “dağların, tepelerin güneş düşmeyen yerleri”.

DLT. 685: kara orun “kabir, karanlık yer”.

28. gaş (ADL. I, 314); (Basarkeçer, Daşkesen, Gedebe, Hamamlı, Qarakilse, Qazağ): “dağın, tepenin yüksek yeri”; **gaş (AŞS. 150)** “dağın eteği”.

KB. 226: kaş “ön, yamaç, tepe”.

29. gaynama (AŞS. 151) “çayın kenarından çıkan kaynak su, pınar”.

DLT. 696: kaynar “suyu taşıp kaynayan ırmak”.

30. gedih (AŞS. 95) “dağ aşırımı”; **gezdeh (AŞS. 97)** “dağ aşırımı”; **geçegeş (ADMŞ. 321)** “sudan geçmek için küçük geçit”; **keçalat (ADQŞ. 186)** “geçit”; **gedih (ADTD. 211)** “dağ arası yol, geçit”; **gedik (ATŞS. 286)** “uçurum, yüksek dağ arasındaki yol”; **gez (ATŞS. 286)** “uçurum, dağdaki çökük yer, gediğin en alçak yeri, dağ tepesindeki çöküntü”; **gedik (NASV. 32)** “dağ geçidi”.

DLT. 697: keçig “geçit”; **DLT. 697: keçiş** “nehir ve vadideki geçiş yeri”.

[§] Türkiye Türkçesinde de bu sözcüğe benzer şekilde tüm/tümbek/tümsek (**TTS. 2398-2399**) biçiminde tümsek, tepe anlamında bir kullanım bulunmaktadır.

31. gıraç (AŞS. 157) “su tumayan killi yer, kıraç yer”; **gıraşdıh (AŞS. 157)** “ekin ekilmeyen kıraç tarla”; **gıraş (NDŞL. 177; TŞİL. 98)** “kıraç, taşlı, kesekli yer”.

DLT. 712: kır “dağların sırtı, kıran, dağlık, kıraç yer”.

32. gıy (AŞS. 158) “sahil”; **gıy (NDŞL. 179)** “dağın aşırımı”.

DLT. 709: kıldığ “deniz, nehir, vadi gibi şeylerin kıyısı; bir şeyin kenarı”.

33. goruğ (KA. 157) “devlet tarafından korunan ekili yer, saha”.

DLT. 730: korug “koruluk”.

34. göerti/göyerti (KA: 162) “yeşillik yer”; **ADL. (I, 204)**; (Nahçıvan) **göyeremtilih** “yeşillik yer”; **köfşen/kefşen (AŞS. 131)** “otlak sahası”; **kevşen (ATŞS. 289; NASV. 47; NDŞL. 154)** “yazı, ekin ekilen veya hayvan otlatılan saha, mera, otluk”; **gövennik (NASV. 33)** “çimenlik yer”

DLT. 734: kök “yeşillik alan”.

35. gölme (KA: 162) “su birikintisi”; **ADL. (I, 202)**; (Ordubad, Şerur) **göleş** “göl”; **göleş (NDŞL. 112)** “göl”.

DLT. 736: kölüñ-kölüñ “su birikintisi, küçük göl”.

36. gıy (KA. 160) “kuyu”; **ADL. (I, 206)**; (Çemberek) **guym** “derin yer”.

ETG. 284: kuduğ “kuyu”.

37. guzey (ADND. 240; ATŞS. 290) “güneş düşmeyen yer”.

DLT. 753: kuz “(dağ vb.nin) gölgeli tarafı”.

38. günnüy (ADNRŞ. 61) “balkon; güneşin düştüğü yer”; **günever (NASV. 34; NDŞL. 115)** “güneşli yer”.

DLT. 756: kün “gün, güneş”.

39. kağ (ADL. I, 265); (Cebrayıl, Meğri, Zengilan): “kışın koyun ve kuzuların saklandığı üstü örtülü yer”; **ADL. (I, 265)**; (Şerur): **kağa** “mağara”; **kaha (AŞS. 126)** “koyun saklanan mağara, in”; **koğ (AŞS. 136)** “çatma, tarlada kurulan derme çatma kulübe”; **kağ (ADMS. 329)** “koyun saklanan ağıl”; **kahal (ADQŞ. 188; TŞİL. 89)** “büyükbaş hayvanın salındığı çeperle örülmüş yer”; **kab (ATŞS. 288)** “uçurum; boşluk, kayalık, taşlık yer”; **kaha (ATŞS. 288)** “mağara, taş oyuğu, koyun saklanılan yer”; **kaha/kağa (NASV. 45)** “mağara”. **DLT. 677: kak** “çukurdaki su birikintisi”;

DLT. 732: kowı “içi boş”; **kovuk** “içi boş olan şey”.

40. kelle otağ (NDŞL. 151) “evin üstüne yapılmış oda”.

DLT. 779: otağ “çadır”.

41. kom (ADL. I, 284); (Çemberek, Şerur): “koyun kuzu salınan yer”; **ADL. (I, 293)**; (Astara, Lenkeran, Masallı): **küm (I)** “evin üstü”; **ADL. (I, 293)**; (Celilabad): **küm (II)** “çeperle örülmüş üstü örtülü yer”; **küme (KA: 219)** “yer”; **kom/koma (AŞS. 136)** “küçük ahır, kış aylarından koyun kuzunun korunması için hazırlanan ahır”; **küm (ADLRŞ: 159)** “evin damı”; **küm (ADTD. 211)** “ahırda koyunlar için ayrılmış yer”; **kom/ko (ARDT. 301)** “koyun, kuzu saklanan yer”; **koma (NASV. 48; TŞİL. 84)** “küçük ev”.

** **DLT. 732: kowı** “içi boş”; **kovuk** “içi boş olan şey” şeklinde geçen sözcüğün yine **DLT. 677: kak** “çukurdaki su birikintisi” olarak geçen sözcükten **kak > kağ > kow > kov** biçiminde geliştiği düşünülmelidir.

TSKBS. 432: kom “Orta Türkçede ağıl, ahır”.

42. kovuk (KA: 286) “kovuk”; **koğuş (KA: 286)** “ağaç kovuğu, in”; **gobı (NRŞ: 208)** “sel yeri, çukur”; **ADL. (I, 291)**; (Balaken, Gağ, Zagatala): **kuvul** “mağara”; **koğuş (NRŞ: 207)** “ağaç kovuğu, in”; **koğuş (AŞS. 136)** “kayadaki boş yer”; **govu (ADND. 240)** “suyun açtığı büyük çukur”; **goguş (ADND. 240)** “çürüme veya kurt yeme neticesinde ağaçta oluşan boşluk”; **küyül (ARDT. 301)** “mağara, koğuş, in”; **kuful (NASV. 49)** “ağıl”.

DLT. 732: kowı “içi boş”; **kovuk** “içi boş olan şey”.

43. kölgelenecek (AŞS. 137) “gölgelik”.

DLT. 742: köşiklig “gölgesi olan yer”.

44. küz (ADL. I, 298); (Ağcabedi, Ağdam, Bakı, Basarkeçer, Berde, Bilesuvar, Cebayıl, Celilabad, İmişli, Kürdemir, Qarakilse, Laçın, Meğri, Ordubad, Saatlı, Salyan, Şemkir, Tovuz, Zengilan, Zerdab): “kuzu beslenen üstü örtülü yer”; **ADL. (I, 298)**; (Oğuz): **küzmek (II)** “körpe kuzu veya buzağı için ahırda düzeltilmiş özel yer”; **ADL. (I, 298)**; (Eli Bayramlı, Gedebe, Qazağ); **küzü** “kuzu saqlanılan yer”; **küz (AŞS. 140)** “koyunun kuzusu ile saklanıldığı dar yuva”; **küzlig (ADLRŞ. 159)** “kuzu saklanılan yer”; **küz (ADMS. 332)** “kuzu saklanılan yer”; **küz (ADQŞ. 188; NDŞL. 161)** “koyun kuzu saklanan yer”; **güz/küz (ATŞS. 286-289)** “kuzu saklanan yer”; **kuz/küz (TŞİL. 86)** “kuzu saklamak için ensiz uzun yapı”.

ETG. 286: küzet- “muhafaza etmek, gözetmek”; **küzet** “nöbet zamanı, bekçi, karakol”.

45. küzdüh (AŞS. 141) “sonbaharda ekilen tarla”; **küz (NASV. 49)** “sonbahar otağı”.

DLT. 759: küz “güz, sonbahar”; **DLT. 759: küze-** “sonbaharı geçirmek”.

46. ocağ (AŞS. 182) “ziyaret yeri”.

DLT. 770: oçak “ocak”.

47. otdağ (AŞS. 183) “otlak yeri”; **otduğ (AŞS. 183)** “otluk”.

DLT. 780: otluğ “otlu, otu olan (yer)”.

48. oyuh (ATŞS. 292) “kuyu, kazılmış yer”.

DLT. 781: öy “yerdeki oyukluk”.

49. öran (ADMS. 345) “içinde hiçbir eşyası olmayan harabe ev”; **örene (ADND. 252)** “harabe yer”; **ören (ADQŞ. 190)** “otsuz yer”; **örennemeh (NASV. 67)** “otu hayvanlar tarafından yenilmiş yer”; **örennemiş (NDŞL. 218)** “otu otarılmış yer”.

DLT. 789: ören “Oğuzcada her şeyin kötüsü”.

50. öri (ADL. II, 436); (Celilabad): “özel otlak, insanların sadece kendi hayvanlarını otlattığı özel arazi”; **ADL. (II, 436)**; (Qazağ): **örend** “hayvanların günlük olarak otlatıldığı yer, saha”; **ören (AŞS. 186)** “çok otlatılmaktan dolayı otun azaldığı otlak yeri”; **örene (AŞS. 186)** “otlak yeri”; **örüş (ADNRŞ. 231; ATŞS. 292; NASV. 67; NDŞL. 218)** “otlak yeri”; **ören/örüş/hörend/hörüş/hüşül (ARDT. 298-299)** “hayvanların otlatıldığı yer”.

DLT. 789: ör- “hayvanlar merraya sürölüp çıkmak, geceleyin otlamak”.

51. öv/öy^{††} (KA. 272) “ev”; öy (NRŞ: 231) “ev”; öy (AŞS. 186) “ev”; oylar (ATŞS. 292) “yurt”; oymağ (ATŞS. 292) “yurt, ev”.

DLT. 650: ew (< ETG. 163: eb/ew) “ev, çadır”.

52. öyüş (KA: 273) “otlak yeri (sulak yer)”; ADL. (II, 603); (Goranboy): üy (I); ADL. (I, 263); (Qarakilse): iv (II) “ark”; üyül (NASV. 67) “dere”.

YY. 215: ügüz “ırmak”; OY. 183: ügüz “ırmak, nehir”; T. 157: ügüz “ırmak”; DLT. 785: ögüz “ırmak, nehir”; KB. 356: ögüz “ırmak”; CC. 537: öküz (II) “ırmak”.

53. pükürem (ADL. II, 462); (Şemkir): “otluq (yer)”

YY. 198: bük “orman”; TS. 738: bük “sık çalılık, fundalık”; DLT. 606: bük “sık ağaçlık, çalılık”; UY. 212: bükegük^{††} “yeri tam olarak belirlenemeyen yer adlarından biri”.

54. saya (ADL. II, 476); (Bakı): “suda sığ ve taşlık yer”.

YY. 210: say “çakıl taşı”; DLT. 811: sāy “taşlık yer”; KB. 384: say “çakıl”.

55. saz (ADND. 253) “kamışlık, sazlık”.

DLT. 799: sagızlıg “katıksız çamuru olan (yer)”.

56. seki (ADL. II, 477); (Şeki): “balkon”; seki (ADDD. 355; NDŞL. 233) “seki, yerden biraz yüksek yer”.

DLT. 813: sekü “seki”.

57. sızgı (AŞS. 205) “az akan su”.

DLT. 822: sız- “su sızmak, süzülerek akmak”.

58. sirt (ADDD. 357) “yokuş, zirve, tepe”.

DLT. 821: sırt “Oğuzlarda küçük vadi ve küçük bayırlar”.

59. sulah (AŞS. 209) “hayvanların su içtiği yer”; sucağ (AŞS. 209) “sulu yer”; sudur (AŞS. 209) “sulu yer”; suyatan (ADDD. 357) “sulu yer”; sucağ (ADNRŞ. 248) “sulak yer”; suçuğ (ADND. 256) “sulu yer”; suluğ (ATŞS. 294; NASV. 75; NDŞL. 241) “sulu yer”; süyülcah/süyülcağ (NASV. 75) “sulu, kaygan yer”; suluya/suliya (NDŞL. 241) “sulu yer”.

DLT. 838: suwlag “su yalağı”.

60. şar-şar (ADL. II, 519); (Mingeçevir): “şelale”; ADL. (II, 540); (Bolnisi): şurnay “şelale”; ADL. (II, 529); (Ağdere): şırnov “küçük şelale”; ADL. (II, 529); (Ağdere, Şemkir): şırnan “şelale”; ADL. (II, 529); (Füzuli, Şuşa): şırnan “şelale”; ADL. (II, 536); (Şemkir): şornah “şelale”; şahşah (ADDD. 358) “şelale”; şırna (ADMS. 352) “şelale”; şırım (NDŞL. 250) “ark”; şumuran (NDŞL. 254) “şelale”.

DLT. 845: şar şur “yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses, sırıların gürültülü sesi”.

61. tağ/tağ (KA. 318,321) “dağ”; tov (ADDD. 363) “dağ”.

ETG. 296: tağ “dağ”; DLT. 847: tāg/tag “dağ”.

^{††} Bugün Azerbaycan Türkçesi ağızlarında rastlanan bu sözcüğe çağdaş Türk lehçelerinde de rastlanmaktadır: KTLS. 228-229: Kaz., Kırg., Özb. üy; Bşk. Tat., Türkm., Y. Uyg. öy “ev”.

^{††} Aydın (2018: 121), bu sözcüğün bük “sık ağaçlık, orman” sözcüğüne +AgU kolektif ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir.

62. tam (ADTD. 215) “küçük ev”; **dam** (KA: 79) “etrafı açık üstü kapalı yer, ev, bina, yapı, çatı”; **damı, dam-daş** (NRŞ. 132) “hayvan barınağı”; **dam** (NRŞ: 132) “hapishane”; **ADL. (I. 119): dam II** “ahır”; **toydami** (AŞS. 228) “düğün evi”; **dam** (ADND. 242) “at ve benzeri hayvanlara ait yer”; **toydami** (ARDT. 309) “toy meclisinin toplandığı yer”; **yandami** (NASV. 90; NDŞL. 283) “evin kenarında depo yerine kullanılan yapı”; **damdaş** (NDŞL. 77) “ev,eşik”; **el damı** (NDŞL. 98) “az kullanılan eşyaların konulduğu küçük oda”.

DLT. 850: tam “duvar, sur”; **CC. 563: tam** “dam”.

63. tiğdir (AŞS. 225) “yüksek yer”; **dikdir** (NASV. 25; NDŞL. TŞİL. 47) “dik, yüksek yer”; **tiğ** (NASV. 83) “büyük tepe”.

DLT. 631: dik “dik, dik yer”.

64. tünnüh (KA: 332) “kalabalık yer (misafirin toplandığı yer)”; **tünnük** (NASV. 85) “insanı kalabalık yer”.

DLT. 909: tüne- “bir gece geceleme”; **tünek** “Barsgan lehçesinde hapishane”.

65. türme (KA. 332) “cezaevi”.

DLT. 902: turug-turig “sığınak, dağlardaki korunaklı yer”; **KB. 469: turuğ** “durulan yer”.

66. ül (ADNLD. 282) “şelale”.

DLT. 786: öl “ıslak, nemli, çiy”.

67. üy (ADL. II, 603); (Goranboy): **ADL. (I, 263)**; (Qarakilse): **iv (II)** “ark”.

KB. 507: üyük “sulak yer, bataklık”; **DLT. 794: öyük** “sulu bataklık kumu”; **öyük-** “ayak kuma gömülme, batmak”.

68. yaban (KA. 356) “yaban, ıssız yer”; **yaban** (NA. 648) “yaban, ıssız yer”; **yaban** (AŞS. 235) “çöl, yazı, doğa”.

DLT. 939: yabañ “bataklık, kumluk alan”.

69. yal (KA. 357) “tepe, yokuş”; **yal** (AŞS. 236) “uçurum”; **yal** (ADNDL. 288) “dağ geçidi”; **yal** (ATŞS. 296) “yokuşun başı, dik yer, dağ, tepe”; **yalah** (ATŞS. 296) “çökük yer”; **yalak** (TŞİL. 154) “çukur yer”; **yal yer** (NDŞL. 177) “kıraç, taşlı, kesekli yer”.

DLT. 945; yalım kaya “sarp, yalçın dağ”; **KB. 517: yalım** “sarp, dik yer”.

70. yar (ADL. II, 623); (Yerevan): “suyun yararak oluşturduğu kenar yer, sahil”; **yarğan** (ATŞS. 296) “dere, uçurum yer, boşluk, oyuk”.

UY. 194: yar “ırmak”; **DLT. 952: yār** “uçurum, sel sularının açtığı yarı”; **DLT. 952-978: yārag/yirük** “yarık, gedik”.

71. yasdana (AŞS. 238) “dağdaki yassı, düz yer”; **yasdama** (KA. 360) “su kenarı, piknik alanı”; **yasdana** (ADNDL. 290) “dağ eteği”; **yastan** (NDŞL. 285) “dağın eteği”; **yastan/yastana** (TŞİL. 156) “dağda, tepede yassı ve düz yer”.

DLT. 957: yasul “yayvan”.

72. yasdi^{§§} (ADL. II, 625); (Kelbecer): “çökük yer”.

^{§§} Bu sözcük benzer şekilde Türkiye’de Halk Ağzından Derlemeler Sözlüğü’nde DS. (VI. 4194): **yasgam** “dağ yamacı”; DS. (VI. 4196): **yaskam, yaslam, yaslama** (III) “eğimli yer” anlamlarıyla da geçmektedir.

DLT. 955: yarsgag “dağ vb. yerdeki yassı ve kaygan yer”.

73. yatağ (ADNRŞ. 283) “hayvan saklanan yer”; **yatah (ATŞS. 296)** “yabanda hayvanların yattığı yer”.

DLT. 959: yat- “geceyi geçirmek”.

74. yaylım (AŞS. 240) “koyun sürülerinin yayılarak otlatıldığı yer”.

DLT. 961: yayıl- “yayılmak”.

75. yazı (AŞS. 240) “yazı, çöl”; **yazı (ADNDL. 290)** “açı alan, düzlük, sahra”; **yazı (ADQŞ. 199; ATŞS. 296)** “dışarı, düzlük”; **yazı (ADTD. 209; NASV. 92; NDŞL. 286)** “çöl, dışarı”.

DLT. 963: yazı “açık arazi, açıklık, kır, ova”.

76. yelken (ADL. II, 630); (Daşkesen): “rüzgâr alan tepelik”; **yelaver (AŞS. 241)** “rüzgârlı yer”.

DLT. 965: yelin “bol rüzgâr esen yer”.

77. yolag (AŞS. 243) “iz, yol”; **yolağa (ADQŞ. 199; TŞİL. 158)** “yol, çeper arasındaki küçük yol”.

DLT. 980: yolak “patika, kırlarda bulunan küçük yol”.

78. yöre (TŞİL. 158) “yan, etraf, çevre”.

DLT. 983: yöre “Oğuzcada her şeyin etrafı, kenarı”.

Sonuç

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında tespit edilen ve özel bir adlandırmaya dayalı olmayan mikrotoponimlerin incelenerek bu mikrotoponimlerin söz varlığı açısından taşıdığı arkaik izlerin tespit edilmeye çalışıldığı bu çalışmada, *dağ ve deniz* gibi herkesçe bilinen ve artık standart dile girmiş olan terimler yerine daha çok standart dilde bulunmayan, bulunsa bile ses, şekil ve anlam bakımından farklılık arz eden; yörede kullanımı azalmış veya unutulmuş; ancak mikrotoponim özelliği taşıyan adlandırmalara yer verilmiştir. Çalışmada bu türden nitelik taşıyan 78 madde başı arkaik sözcük tespit edilmiştir. Ayrıca tespit edilen 78 madde başı sözcüğün dışında onların fonetik çeşitlenmeleri ile madde başı sözcüklerle aynı kökten türediği düşünülen dal köklere de yer verilmiştir.

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında tespit edilen mikrotoponimlerin önemli bir kısmının Türkçenin en eski devirlerine ait yazıtlardaki veya Türkçenin tarihî dönemlerine ait eserlerindeki mikrotoponimlerle birebir ses, şekil veya anlam bakımından eşleştiği görülmektedir. Ancak ilgili çalışmada, söz varlığı açısından Oğuz Türkçesinin önemli kollarından birini temsil eden Azerbaycan Türkçesinin ağızlarında arkaik olarak eşleştirme yapılabilen 78 mikrotoponim özelliği taşıyan sözcük olduğu görülse de aslında arkaik anlamda Azerbaycan Türkçesi ağızlarında çok daha fazla eşleşme yapılabilecek mikrotoponim adının bulunduğu gerçeği unutulmamalıdır. Çünkü Azerbaycan coğrafyasında Karabağ bölgesi başta olmak üzere henüz derlemesi tam olarak bitirilmemiş ve ağız sözlükleri yayımlanmamış çok sayıda merkezin olduğu bilinmektedir. Bu türden yerleşim alanlarındaki ağız derleme faaliyetlerinin tamamlanması hem mikrotoponim varlığını hem de mikrotoponimlerle ilgili arkaik bakımdan eşleşme durumunu şüphesiz artıracaktır.

KAYNAKÇA

Abbasova, R. (2006). *Azerbaycan Dilinin Qubatlı Şiveleri*. Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları. (ADQŞ).

- Altuğ, M. (2021). “Türkiye Türkçesi Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Arkaik Ögeler”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 217-219.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III*, (Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul, (KB).
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul. (CC.)
- Ata, A. (2001). “Derleme Sözlüğü’nde Eski Türkçe Bir Kelime: ağlak”, *Türkoloji Dergisi*, C.14, S.1, Ankara, s. 21-27.
- Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya, (YY).
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*, Bilge-Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, (UY).
- Aydın, E. (2019). *Tonyukuk*, Kronik Yayınları. İstanbul. (T).
- Azerbaycan Dialektoloji Lügati I.* (2010). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (ADL-I).
- Azerbaycan Dialektoloji Lügati II.* (2003). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (ADL-II).
- Azerbaycan Dilinin Derbend Dialekti.* (2009). Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (ADDD).
- Azerbaycan Dilinin Nahçıvan Dialektoloji Lügati.* (2017). Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (ADNDL).
- Bayraktar, N. (2009) “Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies*, V. 13, s. 101-121.
- Bayramov, A. ve Bayramova, A. (2014). *Ağbaba Şivesi Sözlüyü*, Bakü, (AŞS).
- Binnetova, G. (2007). *Azerbaycan Dilinin Lerik Rayonu Şiveleri*. Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (ADLRŞ).
- Ceferov, E. (2020). *Azerbaycan Respublikasının Ağdam Rayonu Dialektlerinin Toplanılması ve Linqvistik Tahlili*, İKSAD Yayınları, Ankara, (ARDT).
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, London, (EDPT).
- Eliyev, E. (2023). *Azerbaycan Dilinin Meğri Şiveleri*. Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (ADMS).
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Ziyat. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (DLT).
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, (TDES).
- Gabain, A. V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (ETG).
- Guliyev, E. (2010). *Nahçıvan Ağızları Söz Varlığı*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, (NASV).
- Guliyev, E. ve Eliyeva, N. (2017). *Nahçıvan Dialekt ve Şivelerinin Lügati*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nahçıvan Bölmesi İncesenet Dil ve Edebiyat İnstitutü Yayınları, Nahçıvan: (NDŞL).
- Gülensoy Tuncer, Amanoğlu, Ebulfaz Kuluyev ve Küçükler, Paki. (2009). *Nahçıvan Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (NA).
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, (TSKBS).
- İslamov, M. (1968). *Azerbaycan Dilinin Nuha Dialekti*. Bakü. (ADND).
- Karaman, E. (2011). *Karabağ Ağızları II*. Kesit Yayınları. İstanbul. (KA).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. (1991). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. (KTLS).
- Kök. A. (2004). *Türkçe İlk Kur’an Çevirilerinde Özel Adlar*. V. Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Memmedli, M. (2008). *Azerbaycan Dilinin Tebriz Dialekti*. Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları. (ADTD).
- Mirzayev, H. (2006). *Azerbaycan Toponimleri ve Şive Sözleri*, Bakü, (ATŞS).
- Nadalyaev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurskiy Slovar*, Leningrad, (DTS).
- Qemberova, Q. (2020). *Azerbaycan Dilinin Neftçala Rayon Şiveleri*. Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (ADNRŞ).
- Sevortyan, E. V. (1978). *Etimologičeskiy Slovar Tyurskiĥ Yazıkov*. İzdatelstvo Nauka, Moskva, (ESTY).
- Tarama Sözlüğü*. (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (TS).
- Tekin, T. (2008). *Orhun Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (OY).
- Türkçe Sözlük*. (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (TTS).
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (I-VI Cilt). (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (DS).
- Yılmaz, E. (2014). *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Pegem Akademi, Ankara.
- Zeynal, S. ve Abışov, E. (2019). *Tivi Şivesinin İzahlı Lüğeti*. Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu. (TŞİL).

